

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Д.В. Швець. Наукові підходи до проблеми розвитку особистості у сучасних українських та зарубіжних психологічних дослідженнях. У науці в пошуках детермінант і механізмів розвитку особистості проводилися різноманітні дослідження, які неоднаково визначають його сутність та пояснюють причини, механізми. Було проаналізовано основні теоретичні підходи до пояснення сутності, причин і механізмів змінювання та розвитку особистості, які склалися на початку ХХІ ст. у світовій психологічній науці.

Можна виділити наступні теоретичні підходи до пояснення розвитку особистості: структурний підхід Е. Півчевича, теорія втілення (матеріалізації), теорія розвинутого контекстуалізму, конструктивістські психологічні концепції, дернерський напрям досліджень, імунологічна концепція особистісного змінювання, теорія трансформації особистості, теорія самодетермінації суб'єкта.

Ключові слова: особистість, підходи до вивчення особистості, детермінанти розвитку особистості, джерела розвитку особистості.

Д.В. Швець. Научные подходы к проблеме развития личности в современных украинских и зарубежных психологических исследованиях. В науке в поисках детерминант и механизмов развития личности проводились различные исследования, которые неодинаково определяют его сущность и объясняют причины, механизмы. Были проанализированы основные теоретические подходы к объяснению сущности, причин и механизмов изменения и развития личности, сложившиеся в начале ХХІ века в мировой психологической науке.

Можно выделить следующие теоретические подходы к объяснению развития личности: структурный подход Е. Пивчевича, теория воплощения (материализации), теория развитого контекстуализму, конструктивистские психологические концепции, иммунологическая концепция личностного изменения, теория трансформации личности, теория самодетерминации субъекта.

Ключевые слова: личность, подходы к изучению личности, детерминанты развития личности, источники развития личности.

Питання про детермінанти та механізми психічного розвитку є важливим у психології. Про це свідчать численні наукові дослідження. Зокрема, В.А. Роменець вважав, що "розкрити механізм учинку – це те ж саме, що й розкрити творчий механізм психічного розвитку..." [4, с. 25]; Ж. Піаже розглядав інтелект як механізм розвитку; Л.С. Виготський розумів соціальне середовище, культуру як джерело психічного розвитку. На думку К. Роджерса, розвиток забезпечується тенденцією до самоактуалізації.

Під час вивчення психічного розвитку студентів Б.Г. Ананьєв та його послідовники намагалися з'ясувати співвідношення спадкових (біологічних) і набутих якостей та властивостей людини. І.С. Кон вважав, що темпи та масштаби змін особистості значно зумовлені індивідуально-типологічними особливостями, а їхній зміст – соціальним контекстом. Професійна діяльність є детермінантою розвитку особистості та визначає його спрямованість. На думку Л.І. Мороз [3], вирішальну роль у процесі професійного становлення особистості відіграє етап навчання у вищих навчальних закладах МВС України.

Останнім часом вивчення проблеми розвитку особистості стає дедалі популярнішим напрямом дослідницької діяльності правоохоронців. У цій цікавій та складній сфері залишається багато нерозв'язаних проблем. Серед них – суть та джерела розвитку особистості, його види, механізми, детермінанти, а також вірогідні межі.

У радянській та, зокрема, вітчизняній психології проблема розвитку і змін особистості проаналізована в працях Б.Г. Ананьєва, Л.І. Анциферової, І.Д. Беха, Л.С. Виготського, В.В. Давидова, Г.С. Костока, О.М. Леонтьєва, М.Ш. Магомед-Емінова, С.Д. Максименка, Л.І. Мороз, В.М. М'ясищева, А.В. Петровського, В.В. Рибалки, С.Л. Рубінштейна, В.І. Слободчикова та ін.

У зарубіжній психології вказану проблематику в останні 20 років вивчали Р. Баумастер, Л. Грінберг, Р. Девіс, Р. Кертіс, Р. Лернер, Г. Матуран, Т. Міллон, У. Овертон, Е. Півчевич, Р. Рорті, Р. Роудз, Д. Форд.

Проаналізуємо поняття, дотичні до поняття "розвиток особистості": зміни, змінювання, зростання, становлення, трансформація і формування.

Аналіз психологічних словників виявив відсутність у них поняття "зміни особистості". Тільки словник української мови дає таке тлумачення поняття "зміна" – це перехід, перетворення чого-небудь у щось якісно інше; змінювання.

У сучасних психологічних словниках особистісне зростання визначається як "активний процес становлення, у якому людина бере на себе відповідальність за свій майбутній життєвий шлях" (Т.М. Титаренко); як "розгортання особливої діяльності переживання особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх стимулів, коли вона, здійснивши вчинок, сприймає себе новою, такою, що виходить за межі попередньої даності" (О.Г. Лідерс) [3, с. 45].

М.Ш. Магомед-Емінов у праці "Трансформація особистості" розглядає трансформацію як "процес перетворення, під час якого вихідний об'єкт трансформації перевтілюється в трансформований об'єкт. Новий стан особистості народжується в попередньому стані, а не є простим наслідком" [2, с. 183].

Під час спроби визначити поняття "змінювання особистості" звертаємося до праці П.В. Лушина "Психологія особистісної зміни" [1].

Він виділяє дві форми змінювання особистості: розвиток і зміни (перехід до нової ідентичності будь-якої відкритої системи) [1, с. 34].

М.Ш. Магомед-Емінов трактує трансформацію як активний процес, результатом якого є народження нового, відкриття обрію для подальшого розвитку [2, с. 224]. Під час цього процесу здійснюється психічна робота з перетворення вихідного змісту на трансформовану предметність [2, с. 218], коли ендосоособистість "для себе" як засіб опанування всіма психічними станами, процесами та якостями перетворюється на екзосоособистість, доступну для розуміння оточуючими. Ендотрансформація – це перетворення складу особистості, її структури й характеру [2, с. 229], а екзотрансформація – перетворення ендосоособистості на екзосоособистість [2, с. 227-228].

Зіставлення підходів М.Ш. Магомед-Емінова і П.В. Лушина свідчить, що такі особистісні зміни, як перехід до нової ідентичності, відповідають ендотрансформації особистості, перетворенню самоідентичності. А розвиток особистості, як розширення можливостей особистості на основі існуючого потенціалу, співвідноситься з її екзотрансформацією, що полягає в перетворенні ендосоособистості на екзосоособистість. Вважаємо за доцільне трактувати трансформацію особистості як поєднання двох форм її змін: розвитку та змін.

Отже, феномен розвитку охоплює сферу змін, змінювання, зростання, становлення, трансформації, формування.

П.В. Лушин [1, с. 16], аналізуючи вітчизняні теорії особистості, дійшов висновку, що зміни особистості більшість вітчизняних правоохоронців ототожнює з розвитком особистості, а він є однією з форм особистісного змінювання і пояснюється як розширення можливостей на основі існуючого потенціалу.

Л.С. Виготський трактує розвиток особистості як безперервний процес саморозвитку, котрий щонайперше характеризується безперервним виникненням та утворенням нового, тобто такого, чого не було на попередніх ступенях. О.М. Леонтьєв визначив розвиток особистості як "результат нашарування прижиттєвих надбань на деякий попередній мета-психологічний базис".

Г.С. Костюк пояснює розвиток особистості так: це не тільки засвоєння та інтеріоризація зовнішніх відношень, а й детальна переробка засвоєного, його систематизація, що призводить до цілісних змін особистості, виникнення нових спонукань до діяльності, нових її структур, нової екстеріоризації. Внутрішні умови, формуючись під впливом зовнішніх не є їхньою механічною проекцією. З віком виникають різні форми власної активності особистості в її розвитку: самовиховання, самовдосконалення

та ін. Зрештою, особистість виступає як суб'єкт власного розвитку, що свідомо обирає свій життєвий шлях [4, с. 360-361].

С.Л. Рубінштейн розуміє розвиток особистості з позицій принципу детермінізму, згідно з яким "зовнішні причини діють через внутрішні умови". Він вважає, що зовнішня зумовленість розвитку особистості закономірно поєднується з його "спонтанністю". Усе в особистості, що формується, тим чи іншим чином зовнішньо зумовлене, але ні що в її розвитку безпосередньо не виводиться із зовнішніх впливів.

Соціальні фактори, як і біологічні, самі по собі, тобто прямо не визначають психічного розвитку, не визначає його і їх спільний вплив. Психічний розвиток, як і усякий розвиток взагалі, є процес "саморуку". Це означає, що він має свою власну внутрішню логіку, свої внутрішні рушійні суперечності, і логікою цього розвитку визначається те, яку роль відіграватимуть у цьому процесі і природні задатки організму, і впливи, що йдуть від соціального середовища.

Як засвідчують праці О.А. Левенець, С.І. Макшанова, Л.І. Мороз, С.І. Яковенка [3], засобом досягнення навмисних, бажаних для особистості очікуваних змін може виступати психологічний тренінг, а в аспекті сприяння становлення особистості професіонала – тренінг професійно-психологічний.

У науці в пошуках детермінант і механізмів розвитку особистості проводилися різноманітні дослідження, які неоднаково визначають його сутність та пояснюють причини, механізми. Проаналізуємо основні теоретичні підходи до пояснення сутності, причин і механізмів змінювання та розвитку особистості, які склалися на початку ХХІ ст. у світовій психологічній науці.

1. Структурний підхід Е. Півчевича. Е. Півчевич, філософ та психолог, провідний науковець університету Кембриджа, трактує особистісне змінювання як породження нової ідентичності.

Учений [12] виділяє такі особливості процесу особистісного змінювання: поняття множинного та протяжного за часом "Я"; наявність самореференції, яка не існує без "Я"; існування часових характеристик (минуле, теперішнє, майбутнє); кількісна та якісна ідентичність; розрізнення часу і простору. Змінювання кількісної та якісної ідентичності відбувається у часі і просторі.

Згідно з поглядами Е. Півчевича, процеси змінювання та розвитку не тотожні. Розвиток особистості розглядається як завершений процес, досягнення поставленої мети, а змінювання – безперервний процес, постійний рух. Отже, змінювання охоплює процес розвитку.

2. Теорія втілення (матеріалізації). Р. Рорті відіграв ключову роль у розробці теорії втілення. Саме він вперше вводить поняття "свідомість", яка бере початок з поведінки і цілеспрямовано розвивається, переходить

на вищий рівень. На думку Р. Рорті [13], змінювання особистості пов'язано з еволюцією свідомості. Зустрічаючи перешкоди, особистість або руйнує їх, або трансформує себе, і виникає нова ідентичність.

Як і Р. Рорті, У. Овертон [11] розглядає змінювання особистості через становлення її свідомості. Учений виділяє кілька стадій її еволюції (перехід від нижчого рівня на вищий), у результаті яких формуються нові образи особистості, нова ідентичність.

3. Теорія розвинутого контекстуалізму. Засновники теорії контекстуалізму, психологи Р. Девіс, Т. Міллон [7], Р. Лернер, Д. Форд [8] розуміють особистісне змінювання як перехід особистості від одного контексту до іншого. Зміни особистості залежать від еволюції контексту, який постійно ускладнюється.

У теорії контекстуалізму виділено такі види особистісного змінювання: якісне та кількісне. Як джерело змінювання розглядається особистість і середовище. Крім того, Р. Девіс, Р. Лернер, Т. Міллон, Д. Форд трактують особистість як сукупність рис, як відкриту систему, здатну до різних змін та породження нової ідентичності, тобто нового "образу Я"

4. Конструктивістські психологічні концепції. Представники конструктивізму біолог Г. Матуран та психолог Р. Баумастер трактують особистісне змінювання як процес переходу до нової ідентичності, зумовлений інтерпретативними процесами щодо певних знань.

На думку Г. Матурана [10], суть особистісного змінювання полягає в створенні не нової ідентичності, а нової карти ідентичності через інтерпретацію життєвої події. Будь-яка жива система і середовище взаємодіють. Отже, джерелом змінювання є особистість, середовище та їхня взаємодія.

За теорією кристалізації Р. Баумастера [5], процес змінювання розглядається через інтерпретацію, яка трактується як комунікація. Змінювання особистості відбувається під час зміни інтерпретативних механізмів. Суть самоінтерпретації розкривається у феномені "кристалізації невдоволення" (накопичення негативних ознак та формування між ними зв'язків) і є захистом від неприсмностей. "Кристалізація невдоволення" змінює способи (патерни) мислення, за допомогою яких, зазвичай, інтерпретуються події й обставини власного життя" [5, с. 148]. Особистісне змінювання – це нова оцінка особистістю певної ситуації, події, зміна системи цінностей і породження нової ідентичності.

5. Дернерський напрям досліджень. Назва напрямку пов'язана з іменем Дітріха Дернера (Dietrich Doerner), професора, декана факультету загальної та теоретичної психології Інституту теоретичної психології Університету Отто-Фрідріха в Бамбурзі, Німеччина.

Представники цього напрямку Л. Грінберг, Р. Кертис, Р. Роудз оперують терміном "змінювання особистості", по-різному розставляючи акценти під час його тлумачення.

Так, уявлення про особистісне змінювання правоохоронців Л. Грінберга, Р. Роудза [9, с. 41-42, 45]: особистість постійно змінюється, а стабілізація особистості пов'язана з переживаннями; порушення цілісності особистості відбувається за умови зациклювання внутрішнього динамічного процесу, який потребує відновлення, а не перебудови структури особистості; здатність до змін є гнучкістю особистості і можливістю відповідати на вимоги середовища; емоції є результатом постійного процесу самоорганізації.

Л. Грінберг, Р. Роудз [9, с. 39] виділяють такі функції емоцій у процесі особистісного змінювання: прийняття заперечених емоцій робить більш ефективним процес орієнтації у просторі і розв'язання різних проблем; стимулювання емоцій безпосередньо пов'язано з активацією поведінкових реакцій; емоційне реконструювання забезпечує доступ і зміни афективно-когнітивних схематичних структур, функція яких полягає у конструюванні емоційного значення життя; стимулювання емоцій забезпечує доступ до ситуативно зумовлених внутрішніх цінностей; модифікація моторних, фізіологічно зумовлених засобів вираження дезадаптивних емоційних реакцій, як у випадку з фобіями.

Згідно з Р. Кертис [6, с. 194], процес особистісного змінювання починається з конфлікту, а саме тоді, коли:

- нові зовнішні реалії впливають на "Я"-систему (суперечать Я-концепції);
- подія змушує звернути увагу на різні аспекти актуальних реалій або на наявність розбіжності між цілями і результатами;
- подія посилює почуття, що розбіжності може бути усунено між актуальними переживаннями та бажаннями; старі цілі досягаються, і з'являються нові. Коли цілеспрямовану активність перервано, одночасно з цим починається перцептивний та афективний пошук, але тільки за умови, що поточні переживання кращі або гірші від очікуваного руху в напрямі мети. Коли особистість відчуває розбіжність між існуючою поведінкою і відповідною (референтною) цінністю, настає поведінкова пристосувальна реакція.

Р. Кертис у теорії змінювання [6] зазначає, що емоції існують у процесі змінювання особистості, і у випадку досягнення мети, і – не досягнення, під час внутрішніх суперечностей. Основою змінювання особистості є емоційний (афективний) процес, а не когнітивний.

Однак необхідно віднаходити як відмінні, так і спільні точки дотику у поглядах цих учених щодо змінювання особистості, оскільки цілісне уявлення цього процесу дасть змогу розробити засоби стимулювання бажаних змін особистості.

Л. Грінберг, Р. Роудз, як і Р. Кертис, погоджуються з тим, що особистість постійно взаємодіє з середовищем, надають перевагу емоціям, а

не когніціям, у процесі змінювання, змінювання особистості розглядають як виживання.

6. Імунологічна концепція особистісного змінювання. П.В. Лушин, здійснивши аналіз низки спроб багатьох учених сформулювати психологічні основи особистісного змінювання, пропонує такі ознаки особистісного змінювання: воно зумовлюється міжсистемним переходом до нової ідентичності; цей перехід поєднує в собі і позитивні, і негативні сторони; особистісне змінювання володіє ознаками нелінійного, незворотного, непередбачуваного процесу переходу до нової ідентичності за типом метаморфози; перехід від негативної до позитивної сторони особистісного змінювання пов'язаний з процесом конструювання нового "Я"-образу особистості; можна припустити, що необхідність особистісного змінювання потрібно шукати в природі самої особистості, яка є відкритою системою: подібно до імунної системи організму, особистість "зацікавлена" в цілях власного самозбереження періодично розширювати власні кордони, включаючи в них не тільки додаткові, а й антагоністичні їхній природі ідентичності. Інтеграція останніх супроводжується, як здається, нестерпними стражданнями, водночас даючи початок новим можливостям розвитку [1, с. 166].

7. Теорія трансформації особистості. М.Ш. Магомед-Емінов [2] пропонує розглядати взаємозв'язок особистості, поведінки і ситуації. Особистість є цілісною та поєднує у собі два процеси стабільності і змін.

М.Ш. Магомед-Емінов [2, с. 126] виділяє у структурі особистості статичну і динамічну складові, а між ними ядерно-периферичне утворення. При чому "стабільність не означає відсутність розвитку, динаміки, а зміни не співпадають з втратою структури і дезорганізацією" [2, с. 126]. Якщо у структурі особистості не буде динамічного утворення, яке дає початок поведінці, то особистість буде відірвана від дійсності. В той же час, статична складова особистості – особистісні риси, мотиви починають діяти під впливом динамічного утворення [2].

Учений [2, с. 183] пропонує термін "трансформація" і розглядає його як залучення нового змісту, зв'язків, видалення старого, а не просто модифікація психічного змісту.

М.Ш. Магомед-Емінов розглядає процеси розвитку і зміни як тожні. Виділяє стадії розвитку особистості: становлення – стихійне становлення особистості (дитинство); розвиток – розвиток свідомої особистості (початок у підлітковому та юнацькому віці); індивідуалізація – розвиток неповторності; самоактуалізація – досягнення особистістю повноти і завершеності [2, с. 343]. "Розвиток особистості пов'язаний із розширенням усвідомлення себе і середовища, а також з розвитком самоуправління (саморегуляції, самоконтролю)" [2, с. 289], досягненням самоактуалізації.

8. Теорія самодетермінації суб'єкта. Поведінка особистості визначається не лише зовнішніми впливами. Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, В.О. Моляко, В.В. Рибалка, В.А. Роменець, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, Т.С. Яценко та ін. зазначають, що особистість володіє свідомістю та системою психічних властивостей, які внутрішньо визначають її поведінку [3, с. 12]. Особистість заявляє про себе тим, що виходить за наявні обмеження, а то й діє всупереч їм. Прикладом такої активності може бути вчинок. На думку В.А. Роменця, людина творить сама себе [4, с. 12], а вчинок втілює її прагнення [4, с. 15].

На підставі аналізу основних теорій, що пояснюють природу змінювання та розвитку особистості, можна дійти таких висновків:

- розвиток особистості є процесом породження нового;
- механізмом розвитку є протиріччя;
- механізми прояву розвитку особистості складні та багатогранні, пояснити їх можна тільки комплексом внутрішніх і зовнішніх умов;
- джерелом особистісного розвитку є і особистість (внутрішня інтенція або самодетермінація), і середовище (зовнішня детермінація);
- розвиток особистості може мати не тільки позитивний, а й негативний, деструктивний характер;
- особистісний розвиток може бути і кількісним, і якісним;
- розвиток особистості може бути послаблений або спрямований в соціально прийнятні межі за допомогою створення відповідних умов.

На основі вивчення праць щодо розвитку особистості виділяємо дві групи детермінант: зовнішні та внутрішні, хоча цей поділ умовний, тому що діє комплекс чинників. До зовнішніх детермінант належать культурне, соціально-економічне, сімейне середовище. Внутрішні детермінанти – це індивідуально-типологічні й власне психологічні фактори.

Згідно з принципом розвитку психіки як похідного, але специфічного компонента в еволюції організмів, під час якого адаптивні зміни способу життя зумовлюють зміни і будови нервової системи, і її психофізіологічних функцій в їхній єдності та взаємозв'язку, у свою чергу, на кожному етапі зумовлюючись ними. В основі цього принципу лежить підхід до психіки як до продукту ускладнення відносин людини зі світом. Це відбувається у філогенетичному, історичному й онтогенетичному аспектах. Відповідно, пропонуємо розрізняти два види змін – адаптивні та метаболічні, тому що в основі зміни діяльності нервової системи, її функцій лежать процеси метаболізму.

Якщо класифікацію типу і виду розвитку особистості використати до майбутніх правоохоронців України, то можна виділити такі особливості:

- позитивний розвиток – це процес виникнення змін, які є корисними у навчанні та службовій діяльності;

- негативний розвиток – це процес виникнення змін, які є небезпечними для навчальної та подальшої професійної діяльності;
- бажаний розвиток – це зміни особистості курсантів, що відповідають меті навчально-виховного процесу підготовки майбутніх правоохоронців;
- небажаний розвиток – це зміни особистості курсантів-правоохоронців, що суперечать меті навчально-виховного процесу навчального закладу МВС;
- конструктивний розвиток – це процес змін особистості курсантів-правоохоронців, що сприяє професійному становленню майбутніх фахівців;
- деструктивний розвиток – це процес змін особистості курсантів, що гальмує професійне становлення майбутніх фахівців;
- реактивний розвиток – це процес тимчасового відхилення особистості від гомеостазу;
- продуктивний розвиток – це процес виникнення відносно стійкого утворення особистості курсантів;
- випадковий розвиток – це процес змін особистості курсантів, що відбувається як непередбачений і незапланований;
- цілеспрямований розвиток – це процес змін особистості курсантів, що відбувається відповідно до передбачених програм;
- добровільний розвиток – це процес змін особистості курсантів, що відбувається за власної ініціативи останніх (вступ до навчального закладу);
- примусовий розвиток – це процес змін особистості правоохоронців, що відбувається проти їхньої волі і є виживанням (проживання у казармі);
- раптовий розвиток – це процес змін особистості курсантів-правоохоронців, що відбувається швидко (наприклад, після тренінгу);
- поступовий розвиток – це процес змін особистості курсантів-правоохоронців, що відбувається повільно (наприклад, упродовж навчання у вищому навчальному закладі МВС);
- зовнішній розвиток – це процес змін особистості, що детермінований оточуючим середовищем, а саме умовами вищого навчального закладу МВС;
- внутрішній розвиток – це процес змін особистості, що детермінований особливостями особистості, а саме рисами характеру, мотивацією, системою цінностей та ін.;
- кількісний розвиток – це процес змін особистості курсантів-правоохоронців, що зумовлює збільшення кількості певних параметрів особистості (набуття нових професійно важливих умінь);
- якісний розвиток – це процес змін особистості курсантів-правоохоронців, що зумовлює зміну якості певних параметрів особистості (зростання рівня комунікативних здібностей майбутніх правоохоронців);
- структурний розвиток – це процес змін курсантів-правоохоронців, що зумовлює перебудову структури особистості, а не окремих якостей, і передбачає якісний та кількісний розвиток;

- метаболічний розвиток (на рівні організму) – це процес змін особистості курсантів-правоохоронців, що зумовлений особливостями процесів обміну речовин, які є основою діяльності нервової системи (особливості психофізіологічних функцій юнацького віку);

- адаптивний розвиток – це процес змін особистості курсантів-правоохоронців, що зумовлений пристосуванням до нових умов (проживання у казармі, навчальна, службова діяльність) і передбачає активність суб'єкта діяльності, яка обмежена жорсткою регламентацією навчального закладу;

- цілеспрямований розвиток (на рівні особистості) – це процес змін особистості курсантів-правоохоронців, що зумовлений свідомо поставленими цілями кожної людини (це є основою самовдосконалення особистості у процесі навчання);

- принциповий розвиток – це процес змін особистості курсантів-правоохоронців, що приводять до формування нової ідентичності, а саме – професійної ідентичності майбутніх правоохоронців.

Під формою розвитку особистості, на нашу думку, потрібно розуміти механізм дії. Відповідно, форми розвитку особистості майбутніх правоохоронців у вищих навчальних закладах МВС України:

- процес, який включає в себе зміни цілей особистості, а потім інших якостей;

- процес, який включає в себе зміни певних якостей особистості, а потім цілей.

Темп та масштаб змін пов'язаний зі "здатністю до змін", яка залежить від властивостей особистості – задатків людини та мотивації змін [3, с. 14]. Умовою розвитку особистості є самопізнання та підтримка оточуючих.

Л.І. Мороз у праці "Професійно-психологічний тренінг у становленні особистості фахівця (на прикладі працівників ОВС)" розглядає професійний розвиток особистості як "процес, що розкривається через категорію розвитку особистості й може простежуватися впродовж усього життя" [3, с. 59].

Список використаних джерел

1. Лушин П. В. Психология личностного изменения / П. В. Лушин. – Кировоград : Имэкс ЛТД, 2002. – 360 с.
2. Магомед-Эминов М. Ш. Трансформация личности / М. Ш. Магомед-Эминов. – М. : Психоаналит. асоц., 1998. – 496 с. : ил.
3. Мороз Л. І. Професійно-психологічний тренінг у становленні особистості фахівця (на прикладі працівників ОВС) : моногр. / Л. І. Мороз. – Івано-Франківськ : ЗАТ Надвірн. друк., 2007. – 312 с.

4. Роменець В. А. Історія психології XX століття : [навч. посіб.] / В. А. Роменець, І. П. Маноха ; [вст. ст. В. О. Татенка, Т. М. Титаренко]. – [2-ге вид., стереотип.]. – К. : Либідь, 2003. – 992 с. : іл.
5. Baumeister, R. F. The Crystallization of discontent in the process of major life change / R. F. Baumeister // Can personality change? / [T. F. Heatherton, G. L. Weinberger]. – Washington : American Psychological Association, 1994. – P. 123-148.
6. Curtis, R. Toward an integrative theory psychological change in individuals and organizations : a cognitive-affective regulation model // How people change? / [Curtis R., Stricker G.]. – New York : Plenum Press, 1991. – P. 191-210.
7. Devis, R. D., Millon T. Personality change : metatheories and alternatives / R. D. Devis // Can personality change? / [T. F. Heatherton, G. L. Weinberger]. – Washington : American Psychological Association, 1994. – P. 85-119.
8. Ford, D. H. Developmental system theory : an integrative approach / D. H. Ford, R. M. Learner. – Newsbury Park, CA : Sage. – 1992. – 413 p.
9. Greenberg, L. Emotions in the change process / L. Greenberg, R. Rhodes // How people change? // [Curtis R., Stricker G.]. – New York : Plenum Press, 1991. – P. 39-58
10. Maturana, H. Reality: the search for objectivity or the quest for a compelling argument / H. Maturana // Irish Journal of Psychology. – 1988. – № 9. – P. 25-82.
11. Overton, W. The arrow of time and the cycle of time : concepts of change, cognition and embodiment / W. Overton // Psychological Inquiry. – 1994. – Vol. 5. – № 3. – P. 215-237.
12. Pivcevic, E. Change and Selves / E. Pivcevic. – Oxford : Clarendon Press, 1990. – 151 p.
13. Rorty, R. Inquiry as recontextualization : An anti-dualist account of interpretation / R. Rorty // D. R. Hiley, J. F. Bohman, R. Shusterman // The interpretative turn : Philosophy, science, culture. – Ithaca, NY : Cornell University Press, 1991. – P. 59-80.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Lushin P. V. Psihologiya lichnostnogo izmeneniya / P. V. Lushin. – Kirovograd : Imehks LTD, 2002. – 360 s.
2. Magomed-EHminov M. SH. Transformaciya lichnosti / M. SH. Magomed-EHminov. – M. : Psihoanalit. assoc., 1998. – 496 s. : il.
3. Moroz L. I. Profesijno-psychologichnyj trening u stanovlenni osobystosti fahivcja (na prykladi pracivnykiv OVS) : monogr. / L. I. Moroz. – Ivano-Frankivs'k : ZAT Nadvirn. druk., 2007. – 312 s.

4. Romenec' V. A. Istorija psihologii' HH stolittja : [navch. posib.] / V. A. Romenec', I. P. Manoha ; [vst. st. V. O. Tatenka, T. M. Tytarenko]. – [2-ge vyd., stereotyp.]. – K. : Lybid', 2003. – 992 s. : il.

5. Baumeister, R. F. The Crystallization of discontent in the process of major life change / R. F. Baumeister // Can personality change? / [T. F. Heatherton, G. L. Weinberger]. – Washington : American Psychological Association, 1994. – P. 123-148.

6. Curtis, R. Toward an integrative theory psychological change in individuals and organizations : a cognitive-affective regulation model // How people change? / [Curtis R., Stricker G.]. – New York : Plenum Press, 1991. – P. 191-210.

7. Devis, R. D., Millon T. Personality change : metatheories and alternatives / R. D. Devis // Can personality change? / [T. F. Heatherton, G. L. Weinberger]. – Washington : American Psychological Association, 1994. – P. 85-119.

8. Ford, D. H. Developmental system theory : an integrative approach / D. H. Ford, R. M. Learner. – Newsbury Park, CA : Sage. – 1992. – 413 p.

9. Greenberg, L. Emotions in the change process / L. Greenberg, R. Rhodes // How people change? // [Curtis R., Stricker G.]. – New York : Plenum Press, 1991. – P. 39-58

10. Maturana, H. Reality: the search for objectivity or the quest for a compelling argument / H. Maturana // Irish Journal of Psychology. – 1988. – № 9. – P. 25-82.

11. Overton, W. The arrow of time and the cycle of time : concepts of change, cognition and embodiment / W. Overton // Psychological Inquiry. – 1994. – Vol. 5. – № 3. – P. 215-237.

12. Pivcevic, E. Change and Selves / E. Pivcevic. – Oxford : Clarendon Press, 1990. – 151 p.

13. Rorty, R. Inquiry as recontextualization : An anti-dualist account of interpretation / R. Rorty // D. R. Hiley, J. F. Bohman, R. Shusterman // The interpretative turn : Philosophy, science, culture. – Ithaca, NY : Cornell University Press, 1991. – P. 59-80.

D.V. Shvets. Scientific approach to the problem of personality's development in modern ukrainian and foreign psychological studies. In science, in search of the determinants and mechanisms of personality development conducted various studies, which define its essence and explain the causes, mechanisms not in the same way. The main theoretical approaches to explaining the nature, causes and mechanisms of change and development of personality, established at the beginning of the XXI century in the world of psychological science were analyzed. In recent years the study of the problem of personality's development becomes more and more popular destination for research activity. In this interesting and complicated field, many questions remain unresolved.

Among them – the nature and sources of personality's development, its types, mechanisms, determinants and possible limits.

There are the following theoretical approaches to explaining the development of the individual: structural approach by E. Pivchevych, realization (materialization) theory, the theory of developed contextualism, constructivist psychological concepts, derner's line of study, immunological concept of personality change, transformation of personality theory, the theory of self-determination of the subject. Analysis of studies of the personality's development made possible to distinguish the two groups of determinants: external and internal, though this division is conditional, since in reality the complex of factors act. The external determinants belong to the cultural, social, economic, family environment. Internal determinants – it's individually-typological and proper psychological factors.

Key words: *personality, approaches to the study of personality, determinants of personality's development, sources of personality's development.*

Отримано: 06.11.2016 р.